

Aleksandar Popovski

Vojna ruši, gledališče gradi svetove

**Pred 111 leti
je izšlo delo Frana
Saleškega Finžgarja
Pod svobodnim soncem.
Režiser makedonskega
rodu Aleksandar
Popovski zgodovinski
roman predstavlja na
slovenske gledališke
odre.**

✂ **PATRICIJA MALIČEV**

📷 **DAMJAN ŠVARC/SNG MARIBOR**

Če drži, da miti določajo, kdo so bili (ali bodo) naši sovražniki – kakšna beseda! –, če priklicujejo vedenja, kdo smo in kaj hočemo, potem naj bi s pomočjo njih razumeli, kako v življenju in družbi vzpostaviti strukturo ali red. Pa je res tako? Epski boji in junaške pustolovščine, strastno ljubosumje, psihološke in vsakršne prevare, komične napake in tragične usode – vse te najbolj nenavadne zgodbe iz naše skupne, legend polne preteklosti vstopajo v sedanost, kot da iz nje nikdar ne bi odšle.

Tudi o tem pripoveduje krstna odrska uprizoritev velikega slovenskega zgodovinskega romana Frana Saleškega Finžgarja v priredbi Gorana Vojnoviča, ki bo premiero doživela 30. novembra na odru **SNG Nova Gorica** (gre za koprodukcijo Drame SNG Maribor, Cankarjevega doma in Zavoda Škratelj), ki v prvem planu prikazuje epopejo o boju majhnega,

zatiranega ljudstva za svobodo in ljubezen.

»Nihče ni svoboden, dokler nismo vsi svobodni.« Je to glavno sporočilo uprizoritve *Pod svobodnim soncem*?

Ta stavek mi je zelo všeč, a po-membno je, kdo ga izreče. Dovolj takih stavkov sem že slišal, da vem, da ene stvari zvenijo res dobro samo do točke, ko postane jasno, kdo stoji za njimi. Meni so, reciva, všeč besede: *»Liberté, égalité, fraternité.«* Iz Dantonovega grla zvenijo odlično, potem pa smo jih slišali v raznih modulacijah in kontekstih, ki niso bili tako dobri. To je kot slab »cover« odlične pesmi, ki ga zaigra slab bend na poroki. Besede so iste, rezultat pa ne.

Ob katerem stavku ste se najdlje držali med prebiranjem drame?

»Živel Bizanc!« Ta mi je najljubši. Izgovori ga Justinijan. V tej zgodbi sem namreč malo bolj na strani Bizanca. Justinijanove besede so mi všeč: »Tu nikoli ni živelo eno samo ljudstvo in iskreno sem prepričan, da je to naša prednost, ne slabost. Govorimo različne jezike, molimo k različnim bogovom in vendar vse uspešneje živimo skupaj. Barbari pa tega ne razumejo, tega ne želijo sprejeti in zato udarjajo na naša vrata.«

Graditi Bizanc kot prostor civilizacije se mi zdi velika reč. Rušiti Bizanc, ker zatira svobodo, pa je za nekoga tudi legitimna akcija. Ker nihče ni svoboden, dokler niso vsi svobodni.

Letos mineva 111 let od prve knjižne izdaje romana *Pod svobodnim soncem*. Je ob priredbi teksta treba govoriti o aktualizaciji?

Takoj po prvi vaji sem prosil igralca, da posnamemo Iztokov uvodni monolog. Video sem poslal svojemu prijatelju, ki ni vedel, kaj trenutno delam. Vprašal me je: »Ali gre za nekaj, povezano s Hamasom?«

Konteksti se zelo spreminjajo in čas naredi svoje. Nič nisem aktualiziral ali dodajal. Čas pripomore, da stvari zvenijo drugače. Ena skupina napada drugo skupino in pravi, da jih mora pobiti, ker zatirajo njihovo svobodo in njihove pravice. Tu nimam česa dodati.

Je pri vas še vedno tako, da se je med režijo treba malo klanjati tekstu, malo pa delati tudi za svojo dušo? Kaj je pretehtalo tokrat?

Tako v življenju kot pri režiji imam odisejevski pristop. Včasih slišim bogove in veter in jim sledim, včasih grem po svoje in naletim na Kiklopa ali Kirko. Mislim, da tekst ponudi veliko. Ko sem bil mlad režiser, sem neredko bežal od njega, zdaj pa se mu prepustim, uživam v njem in nato greva skupaj tja, kamor sam nikoli ne bi prišel. Še posebej danes, ko je vse »post post post«, se počutim kot otrok, ki je dobil čokolado Milka, kadar dobim dober tekst.

Dobri pisci so redkost, moramo jih čuvati in negovati. Zelo sem vesel, da sem v petih letih kot umetniški direktor Drame SNG Maribor na repertoar dal tako širok diapazon slovenskih avtorjev. Velik teater je vedno tam, kjer so veliki pisci.

Kako v uprizoritvi vzpostavljate razmerje med resničnostjo in literarnozgodovinskim mitom?

Miti so dobri samo, ko so ljubezenski. Nisem velik ljubitelj tistih, v katerih drugi druge pretepaajo zaradi takšnih in drugačnih razlogov. Miti so fantastični za literaturo in muzeje, ko pa pridejo na ulice in postanejo del političnega programa, lahko postanejo zelo nevarni. Zadnjih trideset let sem bil poleg pri zgodovinskih rečeh Balkana. Dobro vem, kaj sem videl in kaj sem slišal, pa je zgodovina – beri televizija – to zapisala drugače. Še najbolj verjamem Alanu Fordu in zgodbam iz preteklosti, ki

jih pripoveduje *Knjiga 1*.

Na katero vprašanje ste si znotraj besedila, postavljanja uprizoritve, najtežje odgovorili?

Ali si Bizanc zasluži biti porušen?

Kdo so danes barbari in kdo Bizantinci?

Nič ni več tako črno-belo. Današnji svet ima oboje v enem. Ni jasne črte, kje se zaključijo slabo in začne dobro. Junaki ne stojijo samo na eni strani. Kot otroci smo se igrali partizane in Nemce, tu je bilo vse jasno. Seveda nihče ni hotel biti Nemec, zato smo vsi z ene strani streljali v prazno, nekam, kjer smo si Nemce samo predstavljali. Tudi pri Indijancih in kavbojih je bilo vse jasno. Ko je prišel Bruce Lee, smo vsi kradli metle in izdelovali nunčake ter reševali svet. Luke Skywalker je bil na svetli strani sile, Darth Vader na temni strani. Nakar smo izvedeli, da je bil Darth Vader včasih tudi na svetli, naši strani. In tu so se začele težave.

Danes ni enostavnih odgovorov. Ne zato, ker jih nočemo povedati, resnično menim, da jih ni. Rušitelji niso samo barbari in tudi Bizanc ni samo civilizacija. Kdor bo objektivno poslušal Žižkov govor s frankfurtskega knjižnega sejma, bo v njem našel odgovore na vsa vprašanja.

Česa se človek najbolj boji?

Vsega, vsega. Še posebej danes, ker so vsi strahovi dobili svojo definicijo, kategorijo. Spomin se neke Asterixove epizode, ko so Normani prišli v galsko vas, ker niso vedeli, kaj je to strah. Slišali so namreč, da tam živijo ljudje, ki so največji problem Rimljanov. Normani so prišli v vas, da bi spoznali strah. Pogovarjali so se z Asterixom in vsemi vaščani, poskusili vse, a niso dobili odgovora. Potem pa so sedli k ognju in prišel je Kvaritonix, ta, ki igra harfo, in začel peti. Normani so zamrznili, začutili so strah. Tudi slaba umetnost lahko prestraši človeka.

Vzgojeni ste bili ob klasični literaturi, filmih in stripih, kjer se natanko ve, kdo je junak. Gledališče pa je prostor, kjer lahko pripovedujemo zgodbe, ki niso, kot pravite, črno-bele, so pa v območju možnega. Kje ste ta lokus našli znotraj besedila Gorana

Vojnoviča?

To je zelo zanimiva tema. Kdo je lahko danes junak na odru? Zadnjič sem to temo načel s študenti režije v Budimpešti. Delali smo *Hamleta*. Pogovarjali smo se, ali je lahko danes Hamlet junak. Njihova opažanja so bila izredno zanimiva, zlasti ko smo prešteli vse Hamletove žrtve, torej žrtve izpod njegovih rok. Razume se, da hoče spraviti svet nazaj v tečaje, a kdo pravi, da je njegova percepcija prava? Kaj pa, če stric ni umoril brata? Kaj pa, če se je mama iskreno zaljubila in če je duh rezultat domišljije, morda alkohola? Danes so junaki v glavnem antijunaki in težko boste našli zgodbo s klasičnim junakom. Vse nadaljevanke imajo zdaj pogosto junakinje, ki niso klasične in imajo predvsem psihične težave (*Most, Homeland, Pravi detektiv ...*).

Vaše predstave so navadno polne dramske ironije, imajo dvojno dno, dvojnosti sploh in seveda čim več življenjskih možnosti med najs krajnejšimi poli. Sledite podobnim načelom tudi pri tem projektu?

Moj najljubši pisec je bil moj profesor Goran Stefanovski. Ena od njegovih dram ima naslov *Dvojno dno*. Od njega sem se o drami veliko naučil, skozi dramo sem se učil režije. Dvojno dno je tisto, kar me zanima. Umetnost je tam, kjer skrivamo očitno, kjer skrivamo zgodbo, motive, like. In če jih občinstvo samo odkriva, je srečno. Tisto, kar prodamo na površini, je reklama. Milo, pralni prašek, toaletni papir. Vse, kar je skrito, je umetnost. Da bi skrili, moramo najprej razumeti strukturo posode (torej tekst), veliki mojstri pa znajo narediti dvojno dno. Tu se začne kreacija svetov. Tisti, ki ne poznajo materiala, a mislijo, da delajo dvojno dno, v resnici samo kopljejo jamo. Vanjo pa lahko le padeš ali iz nje narediš stranišče na štrbunk.

In vendar se znova, tudi v tej predstavi, vse vrti okoli vojne. Skoraj vse. Je torej nočna mora zgodovine vojna ali mir?

Zanimivo je, da sem pred kratkim v Istanbulu režiral prav ta tekst – *Vojna in mir*. In potem, naravnost iz »Bizanca«, prišel v Novo Gorico in začel projekt o napadu na Bizanc. Nekoč sta John Lennon in Yoko Ono naredila plakat *Vojne je konec*. Danes pa lahko naredimo plakat

Miru je konec. Žal mislim, da lahko za nekaj časa pozabimo na mir. Nihče se ne pogovarja o mirovnihih procesih, vsi se pogovarjajo le o tem, koliko orožja še potrebujemo. Mir ni opcija. Žal.

V predstavi me najbolj zanima ta fenomen: porušiti ali ne. Zato so spremembe tudi v koncu, o katerem sva se z Goranom veliko pogovarjala. Vem, da so si prvi bralci želeli, da bi Iztok ostal živ, zato je Finžgar spremenil konec romana. Jaz pa sem se odločil, da ne bom delal predstave, ki se konča z napadom na Bizanc in zmago. Ne zanima me, žal mi je, če bom s tem koga užalil, a ne zanima me nič, kar je snovano na rušenju. Vem, da je Iztokova motivacija zelo močna, da je njegovih devet bratov že mrtvih in da slovanska kri terja bizantinsko. In da nihče ni svoboden, dokler nismo vsi svobodni. Vse to vem, a kljub temu imam težave z idejo, da je dobro porušiti Bizanc.

Če je vojna zlo – zlo kot njeno obče mesto –, kje je v političnem svetu za časa Bizanca in Iztoka, Teodore, Irene ter drugih prostor za ljubezen?

Eh, ta ljubezen je samo izgovor kot v trojanski vojni. Kdor ljubi, ta ljubi in ne gre v vojno. Ljubezen kot razlog, da si desetletje v vojni in porušiš ves svet, je precej nenavadna. Potem pa, ko to ljubezen končno dobiš, jo vrneš domov, greš v gostilno in preostanek življenja, ovit v cigaretni dim in alkoholne hlape, pripoveduješ zgodbe o velikih zmagah in prerezanih vratovih. Ne vem ... Zame je ljubezen nekaj najlepšega. Rad grem za njo čez sedem gor in morjá. Najlepša pa je takrat, ko ni treba nikamor. Ko samo si in ljubiš.

Ste svojo svobodo za vedno osvojili?

»Sloboda nije božje sijeme/pa da ti ga netko da /.../ sloboda je žena/uzmi je.« Tako je pel Branimir Johnny Štulić in to je bila ena mojih prvih fascinacij nad svobodo. Sčasoma sem razumel, da nobena svoboda ni osvojena za vedno. Današnji čas nas prav tako uči, da se je treba znova boriti za stvari, za katere smo mislili, da so že zdavnaj osvojene.

V čem je za vas največja moč gledališča?

Da gradi svetove. Povsod drugje gledamo, kako jih rušijo. ●

Nekoč sta John Lennon
in Yoko Ono naredila
plakat *Vojne je konec*.
Danes pa lahko
naredimo plakat *Miru
je konec*. Žal mislim,
da lahko za nekaj časa
pozabimo na mir.
Nihče se ne pogovarja
o mirovnih procesih,
vsi se pogovarjajo le o
tem, koliko orožja še
potrebujemo. Mir ni
opcija. Žal.

Aleksandar Popovski

Letnik 1969. V Sloveniji je prvič
režiral leta 2000, nato pa je
prostor svojega ustvarjanja iz
gledališč nekdanje Jugoslavije
razširil v Italijo, Grčijo, Avstri-
jo, Turčijo, Švedsko, Dansko,
Anglijo, Nemčijo ... Ukvarjal se
je tudi s pedagoškim delom
in filmom, od jeseni 2018 je
umetniški direktor Drame SNG
Maribor. Sredi prvega desetle-
tja tega stoletja je bil leto dni
umetniški vodja Makedonskega
narodnega gledališča. Njegov
režijski opus šteje že več kot
šestdeset režij, od tega jih je
tretjino ustvaril v Sloveniji.
Ko sva se že skoraj pred de-
setletjem prvič pogovarjala,
je izjavil: »Lahko rečem, da je
Slovenija postala moj gledališki
dom. Tu imam več predstav kot
v Makedoniji. In tu sem se tudi
formiral.«

Ob gledališču se ukvarja tudi
s filmom. Napisal je tri filmske
scenarije in po njih posnel fil-
me: *Svetlo sivo* (1993), *Zbogom,
dvajseto stoletje* (1998), *Balkan
ni mrtev* (2002) in televizijsko
nadaljevanko *Ua, snajderi*
(1995).

Prizoz iz predstave
Pod svobodnim soncem
FOTO PETER GIODANI/
SNG NOVA GORICA